

ТРИМА СЪПЕРНИЦИ

С това заглавие аз не искам да скарам тримата най-първи наши поети измежду младите, нито да ги противопоставям един на друг. Употребявам думата „съперници“, защото тя ми харесва и защото намирам, че изразява най-точно съотношението на силите, за което ще говоря. Давам право на всеки, който сметне тая дума за неподходяща, да я замени с какъвто иска синоним. Само на един човек, който би си позволил такава замяна, ще се противопоставя решително: на редактора на тая статия. . .

Искам още тук да отбележа, че съперничеството в поезията трябва винаги да се разбира в неговите най-чисти и безкористни форми. То не е борба за надмощие, а благородно творческо съревнование.

Ако се абстрахираме от всичко случайно, временно и преходно, трябва да кажем, че Иван Радоев, Георги Джагаров и Павел Матев са съперници на равна основа — те се съревновават само с творчеството си. По-точно: мене тук ме интересува само това им съперничество и никак не искам да знам за никакви други техни предимства и недостатъци. Поетът респектира с творчеството си и времето не ще приеме никакви други съображения, освен реалната стойност на неговите произведения. Тя е единствената, която и днес определя местата на поетите в голямото и благородно съревнование в литературата.

★

И тримата наши поети — Иван Радоев, Павел Матев и Георги Джагаров — се явиха в литературата ни след народната победа на 9 септември. Те са поети от едно поколение, от един набор, но с различна творческа биография.

От тях само Георги Джагаров е направил миналото си обект на по-голямо внимание в поезията. Останалите по-рядко се отдават на спомени, може би защото съзнават, че още не е дошло времето за такива занимания. Тук-там Павел Матев ще си спомни за родното село, за годините на детството, прекарани в изнемога. Застанал

пред гроба на баща си, той ще усети с всички сила тежестите на живота, които ще оставят дълбоки следи в съзнанието на впечатлителния юноша. А споменът за косите на майката, отрязани и продадени, за да може синът да учи, ще го вдъхнови да напише много години по-късно прочувствено стихотворение на тази тема — „Писмо до мама“ — една от най-хубавите му творби.

Георги Джагаров не само позна немотията и глада в детството, но още съвсем млад бе облъхнат от пламъка на революционната борба, която закалява духа му и дава определена насока на поетичния му талант. Този непълнолетен юноша, ученик в Сливенската гимназия, посещава сбирките на РМС, изпълнява рисковани задачи и заедно с уроците по тригонометрия поглъща идеите на комунистическата партия. Тоя факт е извънредно важен в неговата биография, той се оказва от съществено значение и за по-сетнешното му творчество. Много млад той влиза в РМС и в революционното движение, много млад върши неща, за които полицията беси и разстрелва възрастните, много млад опознава участъка и затвора, минава през разпити и съдилища. Свободата го заварва в затвора, между старите и калени борци, които са го приели в своя строй. И съвсем естествено е, че първите свои песни той ще посвети „на другарите, които минаха през фашистките арести и затвори и пренесоха чисто знамето на партията“.

Първите стихове на Павел Матев са посветени на героите от съпротивата (цикъла „Безсмъртните“) и на строителите от слънчевите скели (цикъла „Строители“).

Първата стихосбирка на Иван Радоев „Шумят знамената“ се открива с цикъл „Хаимбоазки жители“. Тя носи посвещението: „На Димитровския съюз на народна-младеж“.

★

Началото е характерно не само с тематиката си, а преди всичко с идейно-художествения заряд, с който идва поетът в лите-

ратурата. При това, както е известно, тук общозадължително мерило няма. Един поет блесне изведнъж, събуди надежди и очаквания, които после може и да оправдае и да не оправдае; друг започне зле, посрещнат го със снизхождание и недоверие, а после израсне и възмъжее. Трудно е по първата крачка да се пророкува за бъдещото развитие на писателя. Но когато той има зад гърба си по три-четири и пет книги, вече можем с по-голяма увереност да съдим за творческата му съдба, за неговия образ, за възможностите и постигнатото.

Павел Матев е издал досега четири стихосбирки, Иван Радоев и Георги Джагаров — по три. Това не е никак малко и е време да се явят по-обобщителни статии за развитието на поетите, които все още по силата на навика смятаме за млади, но които вече се изяха като безспорни творци с повече или по-малко оригинален стил, с отличителен почерк, изяха се като самобитни индивидуалности в новата ни литература. Периодът за изчакване по отношение на тия поети мина, защото днес вече напират и дири утвърждение едно по-младо поколение, към което следва да се пренесе насърчителният критерий. Затова тук аз няма да анализирам отделни стихотворения от предишните сбирки на поетите — това е правено и се прави в рецензии, — а ще се опитам да посоча в по-едри линии развитието на тримата, за да се проследи — макар и бегло — как те са достигнали до най-новата си поезия, какво са придобили или изгубили в сравнение с първите си творби.

*

Първата книга „Шумят знамената“ на Иван Радоев излезе през 1951 година и беше посрещната възторжено от читателите и критиката. Явил се беше един млад много даровит лирик, който диреше красотата в нашия живот и я превръщаше в упоителна поезия. В едно време на поетическо засушаване и властващ схематизъм стиховете на Иван Радоев направиха силно впечатление с емоционалната си топлота и непосредственост. Иван Радоев виждаше света с очите на поет, влюбен в живота, очарован от неговата пъстрота и богатство. Светла и оптимистична, неговата поезия беше поезия на радостта, на възторга, на младежките пориви. И нищо, че понякога неговите стихове звучаха приглушено и навяхаха една тиха и човешки понятна меланхолия — тя не беше в противоречие с трепетите на младостта. Авторът на „Шумят знамената“ възприемаше действителността емоционално и стиховете му бяха съгрети от огъня на дълбоко интимното преживяване на

обществено значимата тематика. И тук се проявиха силните и слабите страни на неговата поезия. Преди всичко чувството — това беше добре, но то криеше и опасност: може ли поезия без мисли?

На този въпрос отговори стихосбирката „В строя“ на Павел Матев, излязла само няколко месеца след „Шумят знамената“. Това беше поезия на подчертаната мисъл, на ритмувания лозунг, на публицистичната острота и действеност. Отразила патоса на своето време, тя улучваше най-животрептущите цели на деня и постигаше своето художествено внушение преди всичко с високата си идейна наситеност и политическа целенасоченост, независимо от слабостите във формата и стиха. Днес, когато времето ни е поотдалечило от конкретните поводи за написване на някои стихотворения, ние разбираме по-добре от всеки друг път колко много правота е имало в опасенията на тогавашната критика, че и най-ярката мисъл не може да получи трайно възплъщение в поезията, ако липсва чувството. И хубаво е, че сам Павел Матев навреме разбра тия опасения. Втората му книга „Ясни дни“ (1952) е емоционално раздвижена и обогатена. „Дълг“ (1955) вече показва, че мислите на поета са плод на едно възмущение, което оставаше в повечето случаи скрито в ранните му работи. И днес, ако прочетем отново първите стихове на Павел Матев, ние с право ще ги намерим емоционално сухи и безжизнени. Много малко стихотворения от „В строя“ биха издържали сегашната по-строга мярка, дори взети спрямо средното равнище на сбирката „Дълг“. Но не това е важно тук (то свидетелствува за растежа на поета). Важно е, че с първата си книга Павел Матев беше се насочил уверено към създаване на идейно значима, политически целеустремена поезия, свързана с мислите и делата на своя съвременник. Мисловността, разсъдъчността той запази и по-нататък като отличителен признак на своя стих, без обаче да ги противопоставя — волно или неволно — на чувството, предпазвайки се (в „Дълг“ общо взето успешно) от оголеното им от чувството и образа изявяване.

С първата си книга Иван Радоев беше по-близо до самата същина на лириката. За строителите на Хаимбоаз или за младежкия фестивал той пишеше с много чувство и с образна реч. (Друг е въпросът доколко успяваше в конкретните стихотворения, но като поет той се развиваше в тая насока). Ако разлистим сега тая сбирка, не можем да не отделим няколко творби, които биха правили чест на всяка днешна книга. Това са незабравимото стихотворение за бригадирския шинел и още: „Знамена“, „Слиза над нивите лят-

ната вечер“, „Среща“ и написаното с много чувство и с хубав стих „Писмо“. С „Бригадирски шинел“ и „Писмо“ Иван Радоев блесна в нашата млада поезия; с тях той разкри своите истински възможности като лирик и очерта една линия, по която могат и досега да бъдат вярно измервани неговите сполуки и несполуки.

Но в своя творчески път Иван Радоев се натъкна на някои опростителски изисквания. Техните шипчета се подаваха още в оценката на първата му книга. Приемайки венеца на похвалите, той усети по пръстите си бодеща на тия трънчета. Все пак болката беше съвсем слаба и не нараняваше дълбоко. Но с втората си сбирка — „Пролетно разсъмване“ — Иван Радоев позна каква голяма беда могат да бъдат за литературата ни опростителството и схематизмът. За щастие той показва издръжливост и спечели престрелката. Той можа да стори това, защото на негова страна беше общественото мнение; читателите харесаха неговите тихи песни за обич и вярност и наложиха на критиката да се коригира.

В едно време, когато зад своята бдителност някои критици ловко прикриваха своята мнителност, Иван Радоев намери кураж да излезе на открит двубой със шаблонното мислене, с умозрителното възприемане на изкуството, с преднамереното тълкуване на художествените творби. За първи път един поет сред младите пишеше с такава искреност за любовта, за своите лични преживявания. Той рискуваше да бъде обвинен, че е издребнял, че се е отклонил от правилната насока, че е изпаднал в субективизъм, индивидуализъм и т. н. Но за читателя беше съвършено ясно, че стиховете на Иван Радоев не са някакво декадентско чуруликане, не са безсмислено каканижене, не са безидейни по своята същност, не са откъснати от новия живот и от възлненията на новия младеж. Не става дума само за тематиката на политическите стихотворения в книгата, а за звученето на самия цикъл „Пролетно разсъмване“, който възбуди толкова спорове. Това беше също така светла, възторжена и оптимистична поезия, възславяща живота и радостта, която той носи. Иван Радоев показва, че кръгът на възлненията на новия човек е много по-широк, отколкото беше представян дотогава. Неговият лирически герой беше преминал през Отечествената война и бригадирското движение, скърбеше за партизанина Антон, загинал в неравен бой с врага, и за боеца, паднал с ранени гърди в далечната пуста. Той изпълняваше техните завети в труд и на пост, възлнуваше се от съдбата на своите връстници в света и пропагандираше пламенно идеята за мир и дружба между народите. Денят му

е изпълнен с труд, а нощите с мисъл за великото съзиждане. Той умее не само да се труди, но и да мечтае вдъхновено, да обича, да се радва и страда в любовта. Нищо човешко не му е чуждо и затова той никак не прилича на препариран аскет, изработен в епруветките на схематичната алхимия, ала затова пък е жив и пълнокръвен, ярък и изразителен.

И ако нещо не достигаше в лириката на Иван Радоев, то беше патосът. Това я правеше някак по-камерна; гласът на поета понякога звучеше под сурдинка. Тихите песни на Иван Радоев отразяваха повече мълчаливата красота на разсъмването, отколкото динамиката на деня, на изпълненото с грижи, тревоги и усилия всекидневие.

И ето че в нашата поезия се втурна един млад поет, който изведнъж заговори мъжествено, но с топло и сърдечно слово. Стихосбирката „Моите песни“ на Георги Джагаров в кратко време претърпя две издания — нещо, непознато за сбирка на млад автор дотогава. С какво поетът предизвика интереса на читателите, с какво спечели симпатиите им? Ние можем да имаме всякакви резерви към стиха на поета, който някъде звучи оголено и грубо, но стихотворения като „След разпита“, „Към родината“, „Песен“ („Завиждам на окапалите листи“), „Посвещение“, „Пролет“, „А ний сме в затвора“, „Вечерният вятър“, „Пред надписите на избитите комунисти“ остават назаличими следи в паметта. Такива стихове не се забравят; всеки път, щом отвориш сбирката, те те изпълват с възлнение. Въображението ти те отнася в една отминала, ала близка и скъпа действителност, възсъздадена с голяма емоционална сила, пред която не можеш да останеш спокоен. Сърцето затуптява ускорено, умът заработва трескаво и ти повтаряш отново и отново, вече свалил книгата от погледа си:

Другарят ми завинаги мълчи
на мокрия паваж с ръце прострени.
Той предпочел да падне по очи,
отколкото да падне на колени.

Или:

До хладната стена едва-едва
гърдите дишат. Няма въздух. Душно.
Родино,
последният ми дъх да е това,
но нека само твойт вятър шушне.

Или:

Две крачки напред и две в страни.
Подът е в лед скован.
Протегнеш ръце — напипваш стени.
Изправиш глава — таван.

Отде извира силата на тия стихове, на коя скрита причина се дължи голямото естетическо внушение, което оказват върху читателя? Струва ми се, че отговорът е съвсем прост и дори ще разочарова, че не е оригинален. Най-добрите стихове на Георги Джагаров дължат своята действена сила на единството между мисъл и чувство, постигнато от поета.

Наистина, колко лесно е да се каже, ала колко мъчно е да се изпълни това!

Ако Павел Матев е предимно рационален, а Иван Радоев — емоционален, Георги Джагаров се опитва да съчетае особеностите на тия два начина на писане.

Георги Джагаров показва, че съществува и трети път да се достигне до сърцето на читателя. Ако Павел Матев предпочита разсъдъчният начин на изявяване, а Иван Радоев — импресивния, Георги Джагаров се насочва към експресивния поетичен израз, който представлява синтез на чувството и мисълта. От тук, ако първият поет е идейно-емоционален, а вторият емоционално-идеен, то третият е идеен и емоционален едновременно.

Значи ли това, че третият начин е непременно най-добър? Не. Всеки от трите стила си има своите положителни и отрицателни страни и може еднакво успешно или неуспешно да бъде използван. Ние няма защо сега да превръщаме един от начините на изява в единствен, един от поетическите стилове в общозадължителен. Още повече, че самите поети често си служат с различните начини, водени от конкретното съдържание в стихотворението. Пейзажите на Георги Джагаров напр. са не по-малко импресивни от Иван Радоевите, а политическата лирика на Радоев е рационална. Но всеки път се спазва в общи черти тая условно установена разлика: стихът на Павел Матев си остава разсъдъчен, на Иван Радоев — песенно-лиричен, на Георги Джагаров — интелектуален.

Тук предчувствувам възражението, което ще се направи: Защо се разкъсва „същността на поезията“? Как може поезия без мисли или пък — без чувство? Нима в лириката на Иван Радоев няма мисли, а стиховете на Павел Матев са лишени от емоции?

Когато се отправят тия възражения обаче, трябва да се имат предвид две неща.

Първо. Вярно е, че Иван Радоев изпроба перото си в един строго рационалистичен жанр — сатирата. Той написа няколко сполучливи сатирични и хумористични стихотворения, а Павел Матев се обърна и към пейзажната лирика. Прелистим ли по-внимателно сборките на Радоев, Джагаров и Матев, ще открием редица стихотворения, които си приличат. Повечето от

тях са ранни творби или пък са създадени във време, когато твърде не се ценеше художническата индивидуалност. И сега, ако си служим в паралелите с примери из такива стихотворения, няма да стигнем до никакъв резултат при определяне своеобразието на поетите. Затова тук аз съм изоставил всичките тия произведения и имам предвид само най-характерните и представителни стихотворения на всеки един от тримата. По тях ще съдим за неговата творческа физиономия, а не по творби с подражателен или стилистично-безличен характер.

Второ. Вярно е, че поезията е изкуство на чувството и мисълта. Това е положение всеобемащо, общотеоретическо. Но по-неже е извлечено из безброй конкретни случаи, то е изоставило много тънкости и частности при процеса на абстракцията. Затова когато връщаме формулата обратно към примерите, от които тя е извлечена, пред нас ще се разкрие, че тя съдържа в себе си множество най-различни възможности. Що се отнася до съотношението между чувство и мисъл, те са най-малко три.

Има поети, в чието творчество никога не би могло да се тегли граница между чувството и мисълта. Такъв поет е например Смирненски.

Но съществува лирика на силното чувство, на непосредния емоционален изблик, който сякаш не достига ума, а иде направо от сърцето. Такава е поезията на Дебелянов и Ясенов.

И най-сетне, позната е поезия на ярката мисъл, на силната логика, на непосредното идейно внушение. Такива са стихотворенията на Стоян Михайловски и Димитър Полянов — рационалистични и разсъдъчни по своята основа.

Едната поезия е близка до музиката, другата до философията. Едната е предимно живописна и картинна, другата — публицистично-действена.

Разбира се, всяко сравнение куца, всяко разграничение опростява. Никоя схема не може да побере цялото богатство на изкуството. Винаги ще се намерят велики произведения и имена, които да не потвърждават логическата абстракция. И ние няма защо да казваме като стария Хегел: „Толкова по-зле за тях!“ ...

Когато разграничавам трите начина на поетическа изява, аз тук взмам само твърде полярните примери. Те могат да очертаят сравнително прегледно явленията, за които става дума. Но между тях съществуват много и много примери, които показват, че начините на изява се преливат един в друг, че строго обозначени и в чист вид те съществуват само в теоретическите абстракции, а не в живите произведения на изкуството. Какво из-

лиза тогава? Излиза, че ние ще дирижирим не някаква всеизчерпваща черта, за да определим спецификата (защото спецификата се състои от съчетанието на много черти и особености), а ще търсим пр е о б л а д а в а щ и я б е л е г, макар предварително да знаем, че няма да го намерим непременно във всяко стихотворение. При това, когато тук сега съпоставям творчеството на тримата наши млади поети Георги Джагаров, Иван Радоев и Павел Матев, аз се интересувам от главното и характерното в отликата. А то се състои в предпочитанието на всеки един от тримата към различните начини на поетическо обобщение. Разбира се, далеч съм от мисълта да твърдя, че у Павел Матев изобщо няма чувство, а у Иван Радоев — мисли. Не за такова грубо и опростителско разграничение става дума тук, а и навсякъде в тия паралели. Става дума за нещо по-друго и малко по-условно определено. Най-общо казано, когато съпоставяме стиховете на тримата поети, се убеждаваме, че ако при Георги Джагаров чувството и мисълта вървят заедно, при Иван Радоев силното чувство ни подбужда към размисъл, а у Павел Матев ярката мисъл предизвиква нашето възмущение. Това е, струва ми се, най-характерната, макар и — както споменах — малко схематично и условно изразена разлика между най-сполучливите стихове на тримата поети; такъв е преобладаващият белег у всекиго от тях и на него се дължат до голяма степен и различията в стила и маниера на поетите. Някои интересни и тънки, но второстепенни разлики и нюанси в характера на чувство и мисълта, в оркестрацията и интонацията, в езика и стиха ще изпъкнат в конкретния анализ на новите им стихове.

★

Сега и тримата съперици, които си оспорват първото място в днешната млада поезия, излязоха с нови книги и може да се проследи още веднъж насоката в развитието на всеки един от тях, да се съзрат по-добре белезите на неговата индивидуалност, както и да се види общото, което ги свързва.

Общото е в техния художествен метод, който им позволява да отразяват вярно и правдиво преживяванията на нашия съвременник. Общото е още в идейната основа на тяхната поезия, в комунистическата партийност на тяхното изкуство.

Особеното е в начините, по които се прилага методът на социалистическия реализъм, в степента на неговото усвояване, в личния стил, маниер, почерк на твореца, който изразява неговата индивидуалност, жизнен опит, впечатления, предпочитания, темперамент и т. н.

И тримата наши поети възпяват новия живот, но не отвлечено и оголено, а чрез възмущенията и преживяванията на новия човек. В центъра на своята поезия те са поставили душата на човека с нейното богатство на мисли и чувства. И понеже хората са толкова различни помежду си, пред поетите се откриват безчислен брой възможности за създаване на оригинални творби — толкова много, че и най-съвършената електронна машина не би могла да ви пресметне. Но между възможност и реализация, между замисъл и изпълнение в изкуството, както е известно, съществуват препятствия, които трябва да бъдат преодоляни от автора.

В какво е сполучил всеки един от тримата ни поети и къде още не е успял? Какво са придобили те в сравнение с първите си работи и има ли нещо, което да са изгубили?

И при най-бегла съпоставка на първите и последни сборки на Радоев, Джагаров и Матев прави впечатление творческото израстване на поетите. В своята интензивност то е неравномерно. Джагаров и Радоев се развиват в по-спокойни темпове, някак ритмично. Дистанцията между сегашното и предишното им художествено равнище не е голяма. Сравнително най-чувствителен е растежът на Павел Матев като поет. Съвсем очебийна е голямата разлика между първата и предпоследната му книга от гледище на поетическото майсторство. Почнал по-зле, той е положил сериозни усилия да догони своите връстници.

Новата книга „Стихотворения“ на Иван Радоев ни представя поета такъв, какъвто го знаем. Новото в нея са сатирите, а също така и редуването на стих с проза в някои творби. Но извън тематиката и жанра, ние се срещаме с оня Иван Радоев, познат ни от сборката „Пролетно размисъл“: топъл, сърдечен лирик, който умее задушевно да сподели с нас своите преживявания, да ни предразположи, да ни завладее в един миг и ни направи интимни и близки със себе си. Като поет той няма скрити мисли и чувства от читателя и тая негова искреност подкупва и трогва. Поетът спечелва нашето доверие, а това в изкуството е особено важно. Той говори съвсем откровенно, казва точно това, което мисли, без съображения и схеми, и ние му вярваме:

На тая земя има скръб и nevoли,
надежди, протест, ветрове.

На тая земя не е винаги пролет,
когато се ражда човек.

Дори да е пълен просторът със звуци,
със песни и дъх на цветя,
детето се ражда със свити юмруци
и с вик проглушава света.

(Когато се раждаме)

Затова ние не се дразним от следващите куплети, въпреки явно назидателния тон в тях. Иван Радоев говори с езика на поезията, макар и в неритмувани и неритмувани редове: земята, която постила чиста трева, за да играе по нея детето, вятърът, който разнося тичинков пращец по дърветата, за да родят плод за него, небето, което изсипва топлина в босите му нозе — това са поетични образи, които носят идеята на стихотворението. И тук никакво значение няма, че авторът не ги е подредил „като в стихотворение“. Той сякаш е искал да каже, че не всичко в поезията е в римите, ритъма, метриката. Поезията е нещо повече, нещо много повече от външната организация на стихове и строфи.

По-рано Иван Радоев възприемаше зрителната страна на живота. Той се опиваше от блясъка на полюшнатите жита, опияняваше го цялото цветно богатство на света. Стиховете му отразяваха тая пъстрота, в тях имаше много звуци, багри и ритми. В новите си стихове Иван Радоев се е насочил към едно по-задълбочено виждане и разкриване на действителността. Ето, той разсъждава за живота и смъртта, дири смисъла и щастието в нашето време, измъчва се над въпросите за човешкия възход и гибел, вълнува го чувството за дълг към родината и народа. Но той „разсъждава“ по свой начин: като поет със силна лирична струя в творбата. Напразно ще търсите умозрителни построения, силогизми, декларации. Навсякъде Иван Радоев си служи с езика на лириката — речта му е образна и поетична:

На тая земя има скръб и неволи,
надежди, протест, ветрове.

На тая земя бива някога пролет
когато умира човек.

(Когато умираме)

Двете стихотворения „Когато се раждаме“ и „Когато умираме“ имат една и съща идейно-философска концепция. Собствено, те изясняват от две страни мисълта на поета. Това личи от обикновената съпоставка:

На тая земя не е винаги пролет,
когато се ражда човек;

На тая земя бива някога пролет,
когато умира човек.

Поетът не се пита защо е така, не се сърди на „безсмислието“ на живота. Той знае, че има нещо „особено тъжно, несправедливо в това, че в същото време една костенурка живее тъпо върху дъното на океана цели триста години“. Но е весело и радостно, че човек не ѝ завижда.

Човешкият живот е къс, ала изпълнен с красота и величие, с вяра и подвиг. И ако в него няма „белия цвят на предателство“ и думата „пуст“, значи смъртта може да бъде срещната с достойнство. Стихотворението „Когато умираме“ завършва жизнеутвърждаващо: „И стига само да има един лек вятър, който да движи клоните, облаците, знамето — когато умира човек“. В този финал е целият Иван Радоев като автор на оптимистична, жизнеутвърждаваща поезия и като лирик, който не оголва мисълта си, а я крие зад образа на вятъра, облаците, знамето. Освен това той обича да изобрази една картина, да ни приближи сетивно към нея и след това да ни насочи към размисъл. Но без да тегли поука — като в басня, а чрез намека и недоизказването, чрез иносказанието и образа, от чувството към мисълта. Така са построени едни от най-хубавите му стихотворения: „Съдбата на комуниста“, „Балада за тримата матроси“, „Мечешка кожа“, „Моряк“, „Видение на Трапезица“, „Живи играчки“. Те ни отвеждат към най-хубавото от сбирката „Пролетно разсъмване“. В тях поезията се лее, извира непосредствено от сърцето на поета, а не е правена по правилата на стихосложението, не е тъкмена и гласена в строфите. Такива стихотворения като „Бригадирски шинел“ и „Писмо“ (от „Шумят знамената“), като „Морето и любовта“ и „Трепетлика“ („Пролетно разсъмване“), като „Видение на Трапезица“ и „Смъртта на комуниста“ („Стихотворения“) представят Иван Радоев като роден поет, който има безспорни и големи завоевания в съвременната лирика. И радостта от тях щеше да бъде още по-чиста и възторжена, ако със значителен брой творби в новата си книга Иван Радоев не беше се отклонил от присъщия му художествен маниер на непосредно и задушевно изливане на чувството. Спрем ли поглед на третото стихотворение от поетическите размисли на Радоев за живота и смъртта — „Когато живеем“, — ще забележим, че това е едно „чисто тематично“ стихотворение, създадено, за да изпълни евентуална празнина в замисъла. То е написано без вълнение и не е съгрято от пламъка на чувството. А без емоционална основа стиховете на Иван Радоев се разпадат на зле организирани строфи и откъси, които нейде могат да възпламенят въображението на читателя с характерен детайл, но общо не задоволяват. И все пак стихотворението „Когато живеем“ се държи в своята цялост, не се разпада. Защо? Тук причината не е в простата и ясна композиция, която обединява двете половини. Причината е в поетическата имитация. Иван Радоев знае кое може за засегне сърдечните струни и го постига и когато няма лично прежи-

вяване, по изкуствен, а не по естествен път. Така се явява заместителят, който разяжда живата тъкан на произведението и го прави хилаво, безжизнено и рахитично.

★

В новата си книга „В минути на мълчание“ и Георги Джагаров не е отишъл много напред в сравнение с най-хубавото в „Моите песни“ и „Лирика“. Но всъщност можем ли да се сърдим и да го упрекваме за това?

Беше време, когато ние наивно си представяхме, че всяко следващо произведение на писателя трябва да бъде непременно по-хубаво от предходното, че пътят на творците трябва да бъде едно непрекъснато движение напред. Но дори като идеал това е непостижимо! Нима Вазов написа нещо по-хубаво и по-значително от „Под игото“ и „Епопея на забравените“? И имаме ли право да отречем всичко, написано след тях? Йовков и след „Старопланински легенди“ си остана голям наш писател, въпреки че не можеше да достигне и повтори тяхната сила. Върховете в творческия път на художниците не са наредени като аптекарски шишета по височина и не винаги се върви от най-низкия към най-високия. Графиката на развитието на отделните поети е най-разнообразна. Стига тя да не слиза рязко под установеното равнище — няма защо да следваме всяка стъпка на поета със сантиметъра.

Новата сбирка на Георги Джагаров, като тая на Иван Радоев, без да е някакво ярко завоевание за поета, ни напомня за най-добрите му предишни творби. В нея прозвучава отново характерният глас на поета, който се възторгва от песенето на птиците и в тяхната песен, в шума на листопада, в загадките на природата търси отговор и обяснение на тревожните въпроси на нашия век. Поет с комунистическо светоусещане, той изразява своята жажда да продължи в мирно време традициите, завещани от революционната борба. Но с годините неговият поглед е станал по-проницателен, мисълта му по-дълбока, чувството бликва спонтанно, ала се целеустремява от волята, която надделява.

Цялата стихосбирка „В минути на мълчание“ е обърната към нравствените въпроси на нашата съвременност. Самото заглавие издава тая ѝ насоченост: стиховете в нея са стихове-размисъл, в тях няма трибунни интонации, героят разговаря повече със себе си, със своя „вътрешен глас“, със съвестта си. Той е преживял надежди и разочарования, освободил се е от гнета на някои заблуди и предубеждения и е изпълнен с нова вяра в правотата на делото и с нова решителност за действия. Той е разбрал, изпитал е, че пътят

към бъдещето е изпъстрен с изненади и трудности, с остри завой и стръмнини, по които някои могат и да изостанат, и да дерайлират, но води напред и нагоре и по него трябва да се върви. В това отношение по своята идейно-философска концепция „В минути на мълчание“ е едно пряко продължение на „Лирика“. И тук и там поетът показва сложните душевни преживявания на комуниста, породени от най-великите събития на нашето време. И, струва ми се, няма да бъде пресилено ако се каже, че никой в днешната лирика не е успял да покаже така проникновено и така богато преломите в душата на новия човек, предизвикани от събития, които разтърсиха ума и изведоха на нов етап борбата. Сега погледът е по-реалистичен и може би затова понякога временният неуспех може да изтръгне въздишка на съжаление, на скръб и тъга, ала не и на стъписване или уплаха. Дирейки аналогия с явленията в природата, поетът много хубаво го е казал:

И тоя вятър без пощада,
и тия кални дъждове,
и тоя шум на листопада,
и тия наши страхове
от идвания дъх на тление,
от приближаващия мраз,
от млъкнатото птиче пение —
това са временни явления
с тримесечна преходна власт.
Защото, знам, закони има
добри и правилни в света:
след есента настъпва зима
и пак си идва пролетта.
А с пролетта навред започва
един неудържим кипеж. . .

(Е с е н е н о п т и м и з ъ м)

Цялата природа в поезията на Георги Джагаров е одухотворена. Неговите пейзажи не са обикновени импресии, създадени да радват окото. Георги Джагаров не е певец на флората и фауната. Дъждът, птиците, земята, сприята, белият сняг — всичко това при него са образи, зад които се крият обществените чувства на автора и будната му политическа мисъл. Когато е нужно, той може да изкаже тая мисъл и направо („Песен на комуниста“, „Мирът“, „Отговор“). Ала в такива случаи стихът му е по-слаб. Той дължи своята ударна сила на образите, които следват в надпревара един след друг („Есенен оптимизъм“, „Иронично“, „Сприя“ и др.). Ако при Иван Радоев дъгата си е дъга, при Павел Матев вишната — вишня и трябва дълбоко зад предметния образ да дирим идеята на поета, при Георги Джагаров воалът на иносказанието е свършено прозрачен: птиците — това са младите поети, в чийто многогласен хор Джа-

гаров доту и фалшиви нотки, но откри и гласове, които идват да кажат нещо ново в поезията ни („Предпролет“), дъждът — това е освежителният дъх на най-последните партийни решения, който идва да измие „праха на лъжи и заблуди“ и да вдъхнови сърцата за нови подвизи и дръзновени дела („Дъжд“), облаците са предвестници на настъпващото обновление, което ще внесе нови сили и вдъхновение в борбата („Облаци“), морето, което приижда, е близката и ясна мечта на поета за плодовете на комунизма („Балада за морето“). А малкото, но изразително стихотворение „Обяснение“ не се нуждае от никакви коментари и обяснения. Подтекстът му е пределно ясен:

Удари гръм със страшна сила
над пътя в опнатите жици
и дъжд
земята наша мила
зашиба
с яростни камшици.

Аз чух земята да роптае,
за обяснение да пита.
Какво ще пита, щом си знае,
че беше черна
и немита!

Нужно е да се каже обаче, че не винаги Георги Джагаров успява да овладее така добре своя стих. На места стихотворенията му са претрупани с образи, използвани по един и същи начин. Те задръстват стиха и го разводняват, като пречат на свободното и естествено протичане на чувството и мисълта. В такива случаи поетът не изобразява, а изрежда, изброява:

... Ще си напълним мрежите празни
с разни лакомства,
с напитки разни,
с дрехи,
с коприни,
с панделки сини. . .

(М о р е т о);

Всичко аз съм му дал:
и горещата кръв,
и косите на гъсти вълни,
и доброто сърце —
за да бъде такъв:
с тъмни нощи

и слънчеви дни,

с луди пътища,
с фабрики,
с ниви безкрай,
с гордо знаме, което не мре,
с най-ужасния ад,
с най-щастливия рай,
с бели хълми

и черно море,
с гръмотевици,

с капещи листи,
с покой,
с вдъхновено за подвиг лице. . .
(Р о д и н а).

Чрез обикновеното изброяване на съществителни, прилагателни или глаголи, наредени произволно, а не във възходяща или низходяща градация, не може да се получи никакъв ефект в поезията. Думата престава да бъде образ, защото е оголена от останалия текст, защото е вмъкната механично и случайно в стиха не под напора на едно силно чувство, а по инерцията на изброяването. Освен това в такива случаи личи явно подражаване на стила на поети като Гео Милев или Леонид Мартинов.

Друга характерна слабост в новата сбирка на Георги Джагаров е повторението на вече казаното, на вече преживяното. Някои стихотворения са вариации на една тема. Да вземем поантите на „Жажда“ и „Безсмъртие“. Това са две хубави стихотворения, всяко едно от тях е издържано само за себе си. Но събрани на едно място, те си приличат в края. И двете имат за мотив безсмъртието, живота след смъртта. В това по начало няма нищо лошо. Лошото е, че двете стихотворения завършват твърде еднообразно, макар че метриката и строфиката им е друга:

О, няма ли да тръсна аз глава,
о, няма ли в пръстта да се обърна
и като стрък поне,
като трева
при хората

отново да се върна! . . .
(Ж а ж д а);

Загасете скръбното огнище,
вън излезте, братя, и ни вижте:

на венци и китки в този час
ние се завръщаме при вас.

(Б е з с м ъ р т и е)

Когато се предават едни и същи мисли и преживявания, се повтарят изрази и образи. Колко пъти например в своите стихотворения поетът използва образът на дъжд! Той се явява още в „Пролетен дъжд“, „Сам“ и „Буря“ (от „Моите песни“), срещаме го в „В края на есента“ и ни се натрапва в „Дъжд“ (от „Лирика“), за да го видим отново в цяла редица стихотворения от „Минути на мълчание“, „Есенен оптимизъм“, „Иронично“, „Облаци“, „Обяснение“, „Сприя“. . .

Толкова много дъжд не може да не внесе известно разводняване в стихотворенията. Многословието е третият най-ярък недъг в поезията на Георги Джагаров. Особено очебийно той е блясал в цикъла „Ден“. В него има стихотворения като „Ден“ и „Събудих се трийсетгоди-

шен“, които спокойно биха могли да се съкратят наполовина и от това те нищо няма да изгубят, напротив — сигурно ще спечелят. Аз и досега не мога да си обясня откъде се е взела тая словоохотливост у Георги Джагаров. Преди той пишеше много стегнато, лаконично, афористично. Често стихът му звучеше като формула, като девиз, като парола. Сега в него са нахлули думи. . . думи. . . думи. . . И все пак, когато мисля за причините за това многословие, аз се връщам към първата книга на Джагаров, дето наред с лаконизма се прокрадваше в зародиш и една липса на мярка, наред със стегнатия стих — и една лошо дисциплинирана мисъл. Като не е взел навреме мерки срещу този недостатък, поетът му е дал възможност да избуи и да се прояви нашироко в новите стихове.

Когато Георги Джагаров се предпазва от посочените слабости (повторения, задръстване на стиха чрез изреждане, многословие), той създава силни и внушителни творби. Той има стихотворения, които ще останат между най-хубавото и най-значителното в нашата съвременна лирика. Това са преди всичко „След разпита“ и „Към родината“ (от „Моите песни“), „Дъжд“ и „Раздяла“ (от „Лирика“) и „България“ и „Жажда“ (от „В минути на мълчание“).

*

„С вярата на хората“ представя Павел Матев отново като ярък политически поет. Той живее и пише с вярата на хората. Стиховете му отразяват обществените настроения на днешния гражданин. Те са наситени с партийна страст и най-добрите от тях са несъмнен принос в съвременната политическа лирика.

Развитието на Павел Матев като поет е интересно и поучително. Както казах, новите му стихове свидетелствуват за безспорното творческо израстване на поета. Той е преодолял техническата спънатост на ранните си стихове, макар че прецизният читател ще забележи, че той и досега нарушава размера в немалко стихотворения (като „На загиналите ремсисти“, „Когато се роди надеждата“, „Любовна песен“, „Октомвриец“, „Те — клетите“ и др.), изкълчва думи чрез неправилно поставяне на ударението просто заради ритъма (носіїли, борйха и т. н.), робува на римата. Тия „дребни“ технически слабости дразнят окото, защото те се допускат и в едни от най-хубавите стихотворения на поета. (В прекрасното си стихотворение „На Ж. . .“ Павел Матев беше римуval „направи“ с „изправи“, а в също така сполучливото „На БКП“ се среща „римата“ „поиска-искам“). Това показва, че Павел Матев не е много вискателен като стихотворец, но то не може да заличи общо взето доброто

впечатление от сравнителното израстване на неговия стих в художествено отношение. Съпоставим ли стихотворения като „Песента на земята“ и „Бандера роса“ дори с най-сполучливите работи от сборката „В строя“, ще открием, че сега стихът на Павел Матев се излива по-естествено и непринудено, вече не личат съзнателните усилия на автора, който кове словото, скрити са мъките му над стрсфата и само тук-таме ни се напомня за тях. Стихът на Павел Матев е станал по-гъвкав и преливен, по-богат и на багри и отсенки. По този начин той може да проследи по-сложни извивки на мисълта. Смятам, че това голямо лично постижение по отношение на поетическото майсторство и разчупване на схематичната скованост Павел Матев направи още със сборката „Дълг“, която е и най-големият успех в творческия път на поета. „С вярата на хората“ затвърдяват общо взето постигнатото в подобряване на стихотворната техника.

Видимо обогатен е и езикът на поета. Преди Павел Матев боравеше с много малък брой думи, речта му беше суха, неизразителна, бледа. Сега и тук той е успял до голяма степен да навакса от изгубеното и да обогати речта си, като я направи по-образна и поетична.

Ала най-радостното постижение в „Дълг“ беше по линията на художественото съдържание. Павел Матев — за разлика от друг път — се беше убедил в голямото значение на свършената форма за изразяването и внушаването на поетическата идея. Голямото, важното, значимото съдържание изисква винаги високо художествено изпълнение. Колкото по-значима е една идея, толкова по-свършено трябва да бъде нейното художествено оформяне в изкуството. В стихосборката „Дълг“ Павел Матев беше обърнал много сериозно внимание на формата. Той беше постигнал задоволително единство между идея и образ, между замисъл и изпълнение. Той беше възстановил равновесието между идейно съдържание и художествена форма, нарушавано често в предишните му творби в ущърб на формата, която поради своето несвършенство накърняваше и въздействието на съдържанието. В „Дълг“ той избегна илюстративността и се приближи към сърцето на лириката — към нейната специфика. Натам водят и най-хубавите му стихове от неговата нова книга. Сравнете стихотворенията от „Дълг“ и „С вярата на хората“ с цикъла „Строители“ от книгата му „В строя“ и ще видите колко напред е отишъл поетът в отразяването на нашата съвременност. В цикъла „Строители“ са представени — някъде сполучливо — много страни от нашата действителност. И все пак нито едно стихотворение няма

силата и емоционално-образното внушение на „В тишината“, „Радост“, „Когато се роди надеждата“ или „Песен на земята“, макар че тук има несравнимо по-малко външни белези на съвременната действителност. Павел Матев се е убедил, че съвременността не е само в тематичните определители, а в дълбокото идейно-художествено звучене на творбата, в отразяването на новата душевност на днешния човек. Трудно ще убедиш някого, че съвременният човек има такава бедна и посредствена мисъл, каквато се изразява в произведенията на схематизма. Не, неговите възмущения са несравнимо по-големи и по-дълбоки, полетът на неговата мисъл не може да бъде обуздан в теснините на шаблонното мислене, в перифразирането на общи положения, почерпени от статиите и документите.

В най-добрите си стихотворения от сборката „Дълг“ Павел Матев излезе пред читателите с един по-друг образ — загатнат още в отделни стихотворения от цикъла „Безсмъртните“: пред нас е един поет, който се стреми да погледне по-дълбоко в действителността, който мисли, търкува, обяснява живота, дири във всяко нещо неговия житейски смисъл. Не се задоволява с обикновеното описване на повърхността на явленията — били те лични или обществени, нито пък изчерпва своята задача с римуването на общовалидни и всеизвестни истини. Поетът търси красотата, героизма, смисъла на живота и на местата, достига до силни художествени обобщения:

... С пари живота винаги е лесен,
но на човека трябва и небе.

И слънце трябва, и мечти, и вятър,
и вечери със грейнали звезди;
да ходи за метличина в нивята,
да газии през мътните води.

Да среща хора и да разговаря,
да люби и да страда редом с тях...
И ти дойде. И станахме другари.
И покори ни звънкия ти смях,

снагата тънка и косите руси,
очите сини като езера...

(Н а Ж. . .)

Павел Матев изразява своята мисъл образно и поетично свежо, със съдържано, но силно чувство. За читателя е съвършено ясно, че едно дълбоко вътрешно възмущение, а не преднамерена и умозрителна нагласа е породила стихотворението и е предизвикала появата му на бял свят. Поетът има какво да каже, има какво свое и ново да сподели и затова ние го слушаме с интерес. Най-типичен пример в това

отношение е стихотворението „Наше време“. Това е един дълбок размисъл за съдбата на комуниста в нашите дни, във времето на „тревоги и надежди“, на „борба и красота“. Познало велики походи, падане на „знамена и чудеса“, нашето време се сблъсква и с лични трагедии, с пръскане на най-човечните сърца. Защо става това? Къде се крият причините? — Павел Матев отговаря поетично и проникновено, в разговор със себе си, със съвестта си, с епохата:

Време, време! Ти какво ли губиш,
вярвайки на клетви и лъжи?...
Като нас тук никой не е любил,
като нас друг никой не тъжи.

Чудни са наистина сърцата,
минали през толкова злини!
... Можем да се стреляме в челата
зарад вино и зарад жени.

Но когато дигнеме ръката
в някой ранен или късен час —
знаем, че ще продължат борбата
тия, дето идат подир нас.

Време, време! Ако ти останеш
памятно за земните деца —
ще останеш не със малки рани,
а с разбити в похода сърца.

Може без преувеличение да се каже, че като граждански поет Павел Матев не е имал и няма и досега по-голямо творческо постижение от стихотворението „Наше време“. И трябва с изненада да констатираме, че това прекрасно стихотворение не е включено в нито една от книгите на поета...

В сборката „С вярата на хората“ има стихотворения, които — без да са така дълбоки и изчерпващи като „Наше време“ — ни връщат към най-хубавото в стила на поета. Те не са много друго. Тук трябва да поставим на първо място „Песента на земята“, „Когато се роди надеждата“, „Пред базиликата“ и „Бандера роса“, а след това и някои по-бледи, но общо взето издържани творби като „Те — клетите“, „Лунна вечер“, „Песен“... С тях Павел Матев се очертава като поет на острата мисъл, на будната гражданска активност. Рационалистични по дух, те не дразнят, а се приемат като истинска лирика, защото мислите на автора са облечени в художествена плът.

За съжаление обаче сборката е изпълнена не с такива ярки и внушителни творби. Грамадната част от стиховете в книгата ни отправят към декларативния период в развитието на поета. С тях Павел Матев се е върнал назад и е отстъпил от най-хубавото, което показва в стихотворения като

„На Ж. . .“ или „Наше време“ — раз-
вълнуваният размисъл за пътя, по който
върви нашият съвременник, за изпита-
нията, които има да преодолее, и за вярата,
която го води напред. В много негови сти-
хотворения от сборката „С вярата на хо-
рата“ личи, че поетът не се измъчва вече
над големите въпроси на века, а сякаш
се примирява с леки и банални обяснения.
Секна гражданската тревога — тъй ха-
рактерна за най-хубавите му творби, — а
тъкмо на нея се дължеше емоционалната
раздвиженост на неговия стих. И по-
степенно той става все по-сух и безжиз-
нен, неспособен да изрази големите идеи
и те се извяват оголено, пряко, често
пъти съвсем декларативно. По-рано (в
„Дълг“) зад силните и внушителни поети-
чески декларации стиховете му имаха
лирична подплата, подтекст, който въз-
буждаше чувството на читателя и го пред-
разполагаше към размисъл след прочитане
на творбата. Сега поетът сякаш съзнателно
си налага един единствен начин на изказ,
при който не се възсъздават, а се съобща-
ват мислите и идеите и при това твърде
външно и дидактично. В такива произве-
дения личат белезите на неизживяната
докрай позната болест — схематизма.

Схематизмът всъщност е едно разкло-
нение от дидактичното изкуство, за което
Белински писа, че е „поучително, студено,
сухо, мъртво, чийто произведения не са
нищо друго, освен риторически упраж-
нения на зададени теми“.

Много от стиховете в сборката „С вя-
рата на хората“ попадат под обстрела на
това определение. Тяхната тема е винаги
важна — „Епоха“, „Родина“, „България“,
„Комунисти“, „На загиналите ремсисти“,
„Към Франция“ и т. н., — но тяхното
изпълнение навява хлад, връща ни към
неща, отдавна чути и познати, съобщават
ни се истини, които нашето съзнание от-
давна е приело по логически път. Ние
чакаме художникът, поетът да засегне
други струни в душата ни, но оставаме
излъгани. Освен поуката, в тях не от-
откриваме нищо.

Да вземем едно от тях и при това не най-
лошото — „България“. Ето втората строфа:

България! С високото небе
ту бистро като извор, ту пък тъмно.
С простор, сред който сив сокол гребе
или със ярост го разсича мълния.

Може да се стори пресилено, но това е
просто набор от думи. Като разглеждаше
една подобна строфа за Русия от млад
поет, Михаил Исаковски с право посочи,
че нейното съдържание може да се отнася
за всяка друга страна. И наистина: къде
ли, по кой край на света няма високо небе,
ту бистро, ту пък тъмно? Все така общи

и неизразителни са и останалите два стиха
в строфата. Може би по-нататък по-
етът ще внесе национална определеност?
Да, той веднага прибавя:

С балкани, дето в трудни времена
развяваха байраци воеводи. . .

Не можем да възразим нищо против
тия два стиха. Но чуйте следните два:

. . . с поля, в които житните зърна
отхранваха от векове народа.

Тая мисъл — че житните зърна отхран-
ват народа — е такъв общ, неизразителен
и непоетичен прозаизъм, че аз се чудя
как авторът не се е подразнил от цялото
това празнословие. Оригинално и поетично
виждане липсва и по-нататък в стихотво-
рението. Очевидно Павел Матев няма
какво да каже, творбата не е узряла у
него, не е износена достатъчно и той се е
наел просто да изпълни едно риторическо
упражнение на зададена тема. Достатъчно
е да се сравни то със стихотворението „Бъл-
гария“, с което се открива сборката „В
минути на мълчание“ на Георги Джагаров,
за да се разбере как понякога може да се
прахоса и изразходи една голяма и хубава
тема. Джагаров се е отнесъл с по-голяма
отговорност към своята задача. Той е
изпълнил стихотворението си с чувство на
преклонение и голяма синовна обич към
родината и с остра и завладяваща мисъл за
нейната историческа съдба. Това е една
оригинална творба, богата на съдържание,
написана в духа на революционните тра-
диции в нашата поезия, но типично
съвременна, създадена от днешен, социа-
листически поет. Павел Матев пише също
с обич и възхита, но съдържанието на
неговото стихотворение е бедно, а изпъл-
нението слабо и затова темата не се въз-
висява до размерите на голямото изку-
ство, а обратното — принизена е до ри-
ториката и дидактиката.

И така е не само в тая творба, а воше много
стихотворения от сборката. Привидно с
тях Павел Матев е най-добре: стиховете
му са идейно ясни, борави се с образна
реч. Тия, за които тематиката е единс-
твено мерило, ще бъдат задоволени, ще
намерят дори, че стиховете са художестве-
но уплътнени. Ала това само на пръв
поглед е така. Защото когато четем стихове
като „България“ и „Отговор“, като умо-
зрителното стихотворение „Комсомолско
начало“ или по-интимното „Сватби“, до-
лавяме, че тук всичко е някак стилизи-
рано, подправено, нагодено към „изисква-
нията за поетичност“. Павел Матев от опит
знае как трябва да се римува даден лозунг
и в такива случаи в поезията му се показва
уродливото лице на рутината. Разбира се,
нужно е на всеки поет да усвои известни

стихотворни навици, известна версификаторска сръчност. Ала рутината винаги означава застой, значи още фалшификат, псевдопоетичност. На млади години това е извънредно опасно: то може да спре развитието, да нанесе непоправими поражения в творчеството на поета и да се окаже гибелно. Павел Матев има сили да се пребори с тоя порок, но той трябва да стори това навреме, още сега, докато разазата не се е разпространила повсеместно. Хубавите му стихове показват, че той пише с вдъхновение, с истинско творческо горене, с неподправен пламък на мисълта. Ала не малък брой от работите в „С вярата на хората“ ни разкриват, че Павел Матев може лично да не е развълнуван, да не е преживял вътрешно темата, но умее да направи, да измайстори стиха, като замени преживяването със заместител, с ерзац, с „Ох“ и „Ах“. . . В такива стихове има всичко: рими, ритъм, важна тема, значима мисъл, поетична реч, образи, но чувствителното ухо долавя нагласата, липсата на непосредственост. Специалистът-златар ще открие чистата проба от фалшификата, ще установи разликата, незабележима за обикновеното око. Разбира се — това може да стане, само когато се прилага висок критерий в оценката. А Павел Матев го заслужава — наистина, понякога той ни изненадава с такива слаби и неизразителни произведения, че може да разочарова и най-ревностните си почитатели. Но като имам предвид, че в творческото съревнование между тримата поети непрекъснато ще има размествания — ту единият, ту другият, ту третият ще излиза напред, ту някой ще изостава, — на мен ми се струва, че с най-добрите си творби Павел Матев е доказал, че има право да се нареди до Иван Радоев и Георги Джагаров и би било обидно за самия него да разглеждаме лириката му с принижена мярка. Още повече, че сам той на едно място е признал:

Много думи излях,
малко песни изпях,
дето утре ще помнят мнозина.

(Р о д и н а)

Искрените почитатели на неговия талант биха предпочели да беше обратното. Струва ми се, че те не биха изисквали нищо повече от поета, освен онова, което той сам е изрекъл:

Стихът е като строга, вярна клетва,
изречена с отмерени слова.

(С т и х ъ т)

*

Може още много да се говори за сполуките и несполуките на тримата съперници,

могат да се правят съпоставки между техните стихове (напр. между „Завръщане“ на Иван Радоев и „Среща“ на Георги Джагаров). Тия съпоставки ще бъдат в полза ту на единия, ту на другия, ту на третия поет. И при това винаги ще се намерят читатели, които ще предпочитат мъжествената суровост на Павел Матев пред мекния лиризъм на Иван Радоев, задушевната изповед на Георги Джагаров пред прекия изказ на Павел Матев и обратното. Главното е, че като усвояват метода на социалистическия реализъм, и тримата наши млади поети имат верен усет за естетичното в действителността и всеки по своему се стреми да го разкрие в поетични образи.

Образът е единство на мисъл и чувство в поезията. Но както видяхме, това не значи, че двете страни винаги са в равни дози! В това единство — относително взето — веднъж може да надделява чувството (Радоев), друг път мисълта (Матев), а трети път да се слива границата между тях (Джагаров). Условно определено в най-характерните си и представителни творби Иван Радоев описва, Павел Матев и з р а з я в а, Георги Джагаров и з о б р а з я в а. Разбира се, в картините си Джагаров е близък до Радоев, а в поантите — до Матев. Но ако Иван Радоев е живописно ярък и пъстър, а Павел Матев е предимно график, който рисува света в черно и бяло, Георги Джагаров предпочита скулптурната внушителност в изграждането на образа.

Кажете сега кое изкуство е по-„правилно“: живописата, графиката или скулптурата? Може един да предпочита едното, друг другото — на мене лично, да си призная, най-много ми допада живописата, после скулптурата и накрая графиката. Но това не значи, че и Иван Радоев, и Георги Джагаров, и Павел Матев не могат да си съперничат на равна основа в творчеството си, без да се изравняват, без да е нужно да заприличат един на друг. Отличителността на техните дарования е едно от най-големите и радостни постижения в нашата нова поезия.

И същевременно, нужно е да се наблегне още веднъж върху онова, което може да задържи развитието на поетите. Георги Джагаров трябва да възвърне лаконизма, афористичността на своя стих, да се освободи от словесната гръмотевичност, която води до словоопиянение, но развращава вкуса и чувството за мярка, за творческа дисциплина. Иван Радоев трябва да се пребори с някой изкуствени навеи в лириката си. Сега той е станал претенциозно маниерен, дори съзнателно, бих казал умишлено, оригинален. Липсва понякога у него предишната непосредственост на преживяването, липсва естественост и

простота — така характерни за най-хубавите му творби и за личния му стил. Понякога той се мъчи да философствува, в стремежа си да изглежда мъдър и дълбок. Той е лирик по душа и всичките поеми, които досега е написал (с изключение на тия за деца и юноши) показват, че неговата сила и призвание не са в епоса, а в задушевната, топла и — римувана! лирика. Павел Матев пък има да преодолява слабости, с които той отдавна е в конфликт: декларативността и може би помпозността, кухата фраза, непомерно високия тон, който рискува да се скъса и изпълнителят да изпадне — посрамен — във фалцет. А ликвидирането на тая слабост може да стане само като се насити лириката с дълбоко вътрешно съдържание, с трескаво горене, с будни, ярки и оригинални мисли и обобщения за нашето време. Това не може да стане чрез самоуспокояването и самозадоволяването, а чрез установяването на истински здрава, искрена и любвеобилна връзка с нашия нов живот, с неговите проблеми, с неговите чисти и сърдечни хора.

Но нито един от тримата не бива да напуска терена, който е завоювал; не трябва да се отказва от особеностите на оня стил, дето се е проявила неговата сила, неговото своеобразие. Няма защо да искаме от Иван Радоев или от Павел Матев онова, което им е чуждо. Това би значило да се изравнят техните стихове по стил и звучене, да се обезличат. Но ние можем и трябва да поискаме от Павел Матев да въплъти в своите стихове такива ярки и внушителни мисли, които да предизвикат нашето възмущение, да възпламенят страстите ни. Но ние можем и трябва да изискаме от Иван Радоев да насити лириката си с такива силни и огнени чувства, които да ни подбуждат към размисъл, да окрилят нашата мисъл, да я зареят из висините на художественото познание. Ние можем и трябва да търсим у Георги Джагаров по-голяма кондензираност на интелектуалното начало, по-голяма заразителност на идейно-емоционалния патос на неговата поезия. По този начин чрез особеностите на своя поетичен стил и художествен метод и тримата поети ще отправят към още по-далечни и непознати полети на-

шето въображение — което всъщност е същинската задача на всяка истинска поезия.

★

Като преодолеят недостатъците, които допускат, преднината на тримата първенци между младите ще стане по-очевидна и неоспорима. И понеже в творческото съревнование между поетите няма сключени договори със строго определени клаузи, трябва много да се внимава. Това се отнася особено за тия, които вървят напред. Трябва непрекъснато да се дерзае, защото някой друг поет, някой неизвестен сега за мене четвърти съперник може да изпревари изведнъж и тримата и да ги остави далеч зад себе си.

Това може да бъде Давид Овадия напр., който притежава огромен тематичен обхват, разкърши изведнъж своя стих от схематичната скованост и показва извънредно бързо художествено израстване. Може да бъде Вълчо Раковски с чистия и изящен лиризм на своите малко романтични стихове. Или Добри Жотев с острата си и дълбока поетична мисъл, или Иван Давидков с прекрасните си миниатюри, попили от красотата на българската природа, или Димитър Дублев с винаги изненадващите си творчески прояви, или Климент Цачев, ако рече отново да се върне — разкаян — при поезията, след като ѝ изневери с драмата и след лекия флирт с белетристиката. Или... (Тук трябва да се оставят още няколко места празни, за които с еднакви основания могат да претендират Найден Вълчев, Димитър Методиев, Станка Пенчева...). Може би в тоя ред ще трябва да се споменат и имената на някои от най-младите — де ще знаеш какви изненади ще ни поднесе близкото бъдеще.

Но във всеки случай моето чувство за поезия ще бъде задоволено, ако се окаже още сега, че заглавието на тая статия е било неточно, че е трябвало да се пише и да се разгледат не трима, а пет или десет съперници. Това ще бъде най-сигурната гаранция, че в нашата поезия действително има сили, които ще я изведат към нови върхове.

ЛЮБЕН ГЕОРГИЕВ